

Het Lumumba-onderzoek

E. GERARD

Met zekerheid kan bevestigd worden dat Belgische regeringsinstanties Lumumba van de macht hebben helpen verdrijven, zich vervolgens verzet hebben tegen elke verzoening met Lumumba en zijn terugkeer aan de macht hebben proberen te verhinderen. Zij hebben aangedrongen op zijn arrestatie, zonder aan te dringen op een proces. Zij hebben de overbrenging van Lumumba naar Katanga gesteund, zonder de mogelijkheid van zijn terdoodbrenging in Katanga door gepaste maatregelen uit te sluiten.¹

Dat is het besluit waartoe mijn collega's en ikzelf, aangesteld als experten van de zogenaamde Lumumba-commissie, na een achttien maanden durend onderzoek zijn gekomen. Op grond daarvan oordeelde de onderzoekscommissie, bestaande uit vijftien leden van de Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, dat de Belgische regering een morele verantwoordelijkheid droeg voor de dood van Lumumba.

Officiële geschiedschrijving

Dat resultaat, zoals het gevoerde onderzoek, was controversieel, maar dat was geen verrassing in een omstreden zaak, met een omstreden figuur, en met vooraf ingenomen standpunten.² De felste kritiek kwam van Ludo De Witte, wiens boek *De moord op Lumumba* (Leuven, september 1999) de aanleiding was voor het oprichten van de parlementaire onderzoekscommissie. Volgens deze auteur was de dood van Lumumba een 'crime d'état' beraamd door de hoogste Belgische gezagsdragers. Nadien verweet hij de commissie een gebrek aan durf, alsof het historisch onderzoek een boksmatch is waar men maar gewaardeerd wordt wanneer men een uppercut durft uit te delen.

¹ Dat besluit wordt, wat de transfer van Lumumba betreft, niet nauwkeurig weergegeven in de bespreking van Klep.

² De basisgegevens van het dossier worden voldoende geschetst in de commentaren van Klep en Verbeeck. Verbeeck spreekt ten onrechte over een 'definitieve' breuk na de toespraak van 30 juni. De breuk kwam er, niet door de toespraak maar door de reacties op de muiterij. Klep vergeet dan weer de militaire interventie van België, die samen met de secessie van Katanga, premier Lumumba ertoe bracht de hulp van de VN in te roepen. Verder is het ook van belang te onderstrepen dat Lumumba zijn politieke activiteit voortzette na zijn afzetting door president Kasa-Vubu op 5 september en zelfs na zijn zogenaamde 'neutralisering' door kolonel Mobutu op 14 september 1960, weliswaar in steeds moeilijker omstandigheden (vanaf 10 oktober verschanst in zijn residentie, bewaakt door VN-troepen en belaagd door ANC-soldaten van Mobutu).

Echo's daarvan klinken door in de bijdrage van Ceuppens. Die citeert instemmend: 'Parlementaire onderzoekscommissies die 'de waarheid' trachten te achterhalen over historische feiten, willen in eerste en laatste instantie hun eigen, officiële, historische waarheid opleggen' (p. ???invul). In haar bespreking maakt zij — hetzelfde geldt niet voor de beide andere commentaren — weinig of geen onderscheid tussen het werk van de experts en het oordeel van de onderzoekscommissie, of misschien correcter: tussen het statuut van beide. Dat er een sterke relatie bestaat tussen het expertenrapport en de uitspraak van de commissie, is duidelijk; de commissarissen hebben zich in hun oordeel bijna uitsluitend gebaseerd op de bevindingen van de experts.³ Maar nergens claimen de historici het monopolie op een definitief antwoord. Met de publicatie van hun rapport als afzonderlijk boek, los van het officiële commissierapport, willen zij precies het eigen karakter van hun bijdrage beklemtonen.⁴ Het verwijt van officiële geschiedschrijving moet niet aan de historici, maar desgevallend aan de parlementaire onderzoekscommissie worden gericht.⁵

Moest de moord op Lumumba het voorwerp uitmaken van een parlementaire onderzoek?⁶ Politici, niet historici hebben die beslissing genomen in omstandigheden die door Klep en Verbeeck worden geschetst. Na de installatie van deze commissie, was het naar mijn mening een goede zaak dat zij een beroep heeft gedaan op professionele historici, hoewel ik zeker niet pleit voor het veelvuldig gebruik van deze methode.

Het onderzoek in opdracht van de commissie zorgde in elk geval voor een aantal faciliteiten, die historici in normale omstandigheden moeten ontberen. Wat kan een eenzaam academicus overigens doen, wanneer moord in het spel is, en wanneer, los van alle terecht geuite bekommernissen daaromtrent, bepaalde cruciaal geachte archieven gesloten blijven. De snelle en grootscheepse opsporing van archieven en getuigen (ook via het Rijksregister); de morele en

³ In dit opzicht verschilde de Lumumba-commissie van andere parlementaire onderzoekscommissies. De vijftien commissieleden hielden werkvergaderingen, hoorden van april tot september 2001 39 getuigen, meestal in publieke zitting, en discussieerden tenslotte over hun eigen conclusies. Maar hun werkzaamheden waren ondergeschikt aan die van de experts.

⁴ Ceuppens verwijt historici mee te werken aan officiële geschiedschrijving, maar betreurt tegelijk dat de besluiten van de commissie niet in het boek zijn opgenomen.

⁵ Vermits het ging om een rapport dat was tot stand gekomen in het kader van een parlementaire onderzoekscommissie was hiervoor de toestemming van de Kamer zelf nodig, die deze toestemming ondergeschikt maakte aan de voorwaarde dat enkel het rapport zou worden uitgegeven. Een wat ongemakkelijke conditie, vermits het ons niet de mogelijkheid bood bepaalde onderdelen verder uit te werken.

⁶ Het was de eerste maal dat een historisch thema het voorwerp uitmaakte van een parlementair onderzoek; het was eveneens de eerste keer dat historici in een dergelijk parlementair onderzoek werden ingeschakeld. Nadien deed ook de Sabena-commissie beroep op een historicus. Een parlementaire onderzoekscommissie is overigens geen gewone parlementaire commissie; zij heeft de bevoegdheden van een onderzoeksrechter en kan alle in het Wetboek van Strafvordering omschreven onderzoeksmaatregelen nemen, meer bepaald getuigen onder ede ondervragen, huiszoeken verrichten, en goederen in beslag nemen.

gerechtelijke dwang die op getuigen werd uitgeoefend (verklaringen onder ede, onderzoeksdaden zoals huiszoeking en ondervraging); technische assistentie, zoals de grafoloog-expert die het handschrift van kabinetsattaché Vervier op het cruciale klad van de telex van 16 januari bevestigde, de infrarood-technologie die in de agenda van politiecommissaris Verscheure de oorspronkelijke notitie ‘L. dood’ blootlegde, de expertise van ingenieur-cryptanalist Bart Preneel die erin slaagde tien versleutelde militaire telexen te ontcijferen, waardoor onder andere een op 14 januari 1961 vanuit Brussel verstuurd mysterieuze boodschap ‘repandre d’urgence plan Brazza’ bekend werd, vormden stuk voor stuk onmisbare bijdragen tot het onderzoek. De bijdrage van de getuigen, zeker in publieke hoorzitting en onder ede, was evenwel beperkt. Ook de bestaande mondelinge getuigenissen bleken trouwens weinig valabel.⁷ De grootscheepse ontsluiting van archieven had wel effect op de kwaliteit van het onderzoek. Zo was het mogelijk een unieke set van archieven betreffende de Belgische besluitvormers op een gelijktijdige en coherente wijze te onderzoeken.

Op 27 november 1960 ontsnapt Patrice Lumumba uit zijn bewaakte residentie in Leopoldstad; hij begint met een groep medestanders aan een lange tocht richting Stanleystad, zijn politieke thuisbasis. Hij wordt achtervolgd door de troepen van kolonel Mobutu, die hem op 1 december weten te arresteren. De foto toont Lumumba en een van zijn medestanders als gevangenen bij hun overbrenging naar de hoofdstad, op 2 december 1960. (copyright Belga)

‘Een werk dat niet op zijn wetenschappelijke gronden getoetst kan worden, is waardeloos en in se onwetenschappelijk’, stelt Ceuppens. Er zijn in de perscontroverses rond de Lumumba-commissie wel meer van die vrijblijvende statements gemaakt. Het verwijt dat zij citeert en tot het hare maakt betrof de exclusieve toegankelijkheid van sommige archieven. Maar verandert het statuut

⁷ In het rapport gaan wij uitvoerig in op de waarde van mondelinge getuigenissen. Het verwijt van tekstfetisjisme mist in dat opzicht elke grond.

van een werk naargelang de gebruikte bronnen al of niet onmiddellijk kunnen worden getoetst? Wordt een werk wetenschappelijk naargelang de mogelijkheid van toetsing virtueel dan wel reëel is, bijvoorbeeld door de feitelijke onmogelijkheid om het werk van de historicus over te doen? Worden werken gecensureerd nadat de bronnen zijn gecontroleerd? (Dat zou in het geval van De Witte tot vervelende conclusies hebben geleid.)

Wederzijdse controle van de bevindingen is inderdaad belangrijk. Maar men vergeet dat er uitwisseling was van gegevens onder vier experts die elkaar niet zelf hadden gekozen. En dat een belangrijk corpus van bronnen bekend was door de werken van De Witte en Brassinne. De experts hebben er bovendien bewust naar gestreefd zoveel mogelijk documenten in hun rapport op te nemen als een vorm van ontsluiting van het bronnenmateriaal.⁸ Zij moeten voor de exclusieve toegang die zij kregen tot bepaalde documenten niet worden geblameerd, wanneer zij zich ongevraagd hebben ingespannen voor de uitgave van niet minder dan 230 documenten, ook al zijn die dan in het Frans.

Wetenschap ten dienste van de politiek

‘Als de geschiedenis een wetenschap is die zich idealiter niet ten dienste stelt van de politiek, dan rijst de vraag hoe wetenschappelijk het boek is van de vier experts, gebaseerd op het onderzoek dat ze verrichten voor de Lumumba-commissie.’ Met deze stelling gaat Ceuppens voorbij aan wat de deontologie van de historicus zou kunnen worden genoemd. Zij gaat er immers zonder meer van uit dat historici die werken in opdracht van een parlementaire onderzoekscommissie ‘zich ten dienste stellen van de politiek’, een uitdrukking met dubbele bodem die in de context van haar commentaar wel een duidelijke betekenis heeft. Het is een echo van De Wittes kritiek, die zijn commentaar ‘Academici tussen waarheid en *raison d'état*’ noemt en betoogt dat de experts niet de waarheid op het oog hadden, maar een zo breed mogelijke consensus. Zij ‘waren de gevangenen van hun collega’s, van hun opdrachtgevers en van de opdracht zelf. Op die manier werden ze natuurlijk gegijzeld door de advocaten à décharge van Brussel en werden ze medeplichtig aan een politiek werkstuk dat ze met de mantel van de wetenschap moesten bedekken.’ Klep verwijst naar die kritiek op het einde van zijn commentaar.

Stond de historicus hier in dienst van de politiek? In de letterlijke betekenis van het woord wel: hij was immers ‘in dienst genomen’ voor een opdracht die de politici hadden bepaald. Maar stond hij ook in dienst van de politiek in de andere betekenis, dat hij afstand deed van zijn professionele deontologie en bereid was de uitgangspunten en de doelstellingen van de politici te legitimeren? Het komt mij voor dat sommigen, als een Olympus-god en vanuit een zelfverklaarde onkreukbaarheid, daar nogal gemakkelijk over oordelen. Deze stelling vertrekt ook van de vooronderstelling dat de historicus, die zogenaamd zelfstandig werkt, in niemands dienst zou staan, wat al even

⁸ Voor enkele onderdelen hebben we tekstedities voorbereid, maar de tijd was werkelijk te kort om tot een ordentelijke realisatie ervan over te gaan. Eenmaal het mandaat van de commissie beëindigd, werd ook de experts een verbod opgelegd nog verder gebruik te maken van de onderzochte documenten.

betwistbaar is. De Witte levert daar zelf een mooi voorbeeld van. Zit hij niet gevangen in zijn marxistisch denkkader en in zijn ‘robuust anti-koloniaal engagement’ (Verbeeck)? Het blijft me verbazen hoe sommige critici doen alsof de experten als willoze instrumenten van een commissie hebben gediend om de vooraf vaststaande conclusie van het politieke establishment te legitimeren. Zegt dat niet meer over de critici, die zich niet kunnen bevrijden uit een steriel complotdenken, dan over de experten?

Het lijkt kennelijk moeilijk te aanvaarden dat de auteurs hun onderzoekskader zelf hebben bepaald. Er waren geen krijtlijnen, in tegenstelling tot wat Verbeeck suggereert. Men moet zich realiseren dat de commissie zelf geen ervaring had met historisch onderzoek en dus niet in staat was om de richting ervan te bepalen.⁹ Heeft men de experten verboden buitenlandse inmenging te onderzoeken? Neen. Heeft men de experten verboden het tijdsperspectief te verbreden? Neen. De experten hebben hun terrein zo breed mogelijk opengetrokken in het kader van de belangrijkste hindernis waarmee ze werden geconfronteerd: de beschikbare tijd.¹⁰ Het onderdeel dat de rol van koning Boudewijn belicht is allicht het meest duidelijke voorbeeld van de vrijheid die de auteurs zich konden veroorloven.

Het onderzoek vertoonde hoe dan ook enkele aspecten die ik zelf als lastig en delicaat heb ervaren. Er was de gewetensdruk, omdat de experten voortdurend werden geconfronteerd met de schuldvraag in een moordzaak en met de verwachting van de publieke opinie. Het bijwonen van huiszoekingen en ondervragingen door de onderzoeksrechter vormde een belastend aspect van het onderzoek. De noodzaak een veiligheidsonderzoek te moeten ondergaan voor het verkrijgen van de vereiste veiligheidsmachtiging, die de experten in staat moest stellen als ‘vertrouwelijk’, ‘geheim’ of ‘zeer geheim’ geclassificeerde documenten uit het Archief van de Veiligheid van de Staat in te zien, voelde ongemakkelijk aan.¹¹ Er was de druk van de pers, die de commissie regelmatig in het nieuws bracht, niet zelden op een vertekende wijze, zeker als het de koning betrof, of door het voeren van een intentie-proces. De afstand tussen wat de pers berichtte en wat er in feite aan de hand was, leerde mij veel over de kwaliteit van de journalistiek, maar zorgde intussen wel voor druk op de experten. Het was tenslotte ook een opdracht met een sterke emotionele kant. Anonieme telefoontjes over een huurmoordenaar, de confrontatie met de blinde politiecommissaris Verscheure — die een actieve rol speelde bij de executie van Lumumba, Mpolo en Okito — en de vondst van bepaalde stukken, lieten mij en de andere experten niet onberoerd.

⁹ Onder de vijftien leden van de onderzoekscommissie bevonden zich twee leden met een historische opleiding.

¹⁰ De looptijd van de parlementaire onderzoekscommissie was één jaar. Deze duur werd verlengd met zes maanden en nog eens met veertien dagen.

¹¹ Overigens worden rond dit archief telkens opnieuw grote verhalen geweven. De was van geheimzinnigheid waarmee het wordt omgeven verbergt een onbenulligheid aan administratieve documenten.

Rankeaans positivisme

Ceuppens lijkt aanstoot te nemen aan het feit dat de experts zeer genuanceerd oordelen over de feiten en de betrokken politici, maar niet met dezelfde zachtheid over de auteurs De Witte en Brassinne. Ik kan haar vreemde redenering niet volgen. Het boek van De Witte, hoe krachtig en meeslepend ook, is tendentiekus en bijwijlen pamflettair en het proefschrift van Brassinne vanuit historisch-methodologisch standpunt ronduit amateuristisch. Het verwondert me dat alleen Klep in dit dossier daar iets over zegt. Het rapport van de experts toont met talrijke voorbeelden aan hoe beide auteurs hun stellingen op los zand bouwen. De Witte verwijt de experts tekstfetisjisme en reductionisme. Maar de kritiekloze wijze waarop hij de — overigens door Brassinne verzamelde —, mondelinge getuigenissen gebruikt, is ergerlijk. De kritiek van reductionisme aan het adres van de experts is niet zeer geloofwaardig als ze komt van een auteur die Lumumba prijst als de nieuwe Robespierre en die gevangen zit in een elementair marxistisch begrippenarsenaal.

De auteurs van de resolutie betreffende de oprichting van de onderzoekscommissie huldigden ongetwijfeld een zeer positivistische opvatting van het historisch bedrijf. De waarheid ligt in de feiten en hoe meer feiten hoe dichter bij de waarheid.¹² Geen enkele historicus zal vandaag nog beweren dat het verleden een realiteit is waarvan men kan achterhalen *wie es eigentlich gewesen ist*. In het geval van de zaak-Lumumba zou men trouwens kunnen aanvoeren dat er voldoende feiten bekend zijn, maar dat zij misschien vertroebeld worden door een intentionalistische of finalistische voorstelling ('Lumumba heeft door de toespraak van 30 juni 1960 zijn doodvonnis getekend'), door een gebrek aan context (Congo is in burgeroorlog, op 10 januari 1961 trekken Lumumbistische troepen van Gizenga Noord-Katanga binnen), of door een gebrek aan elementaire chronologie die de causaliteit omkeert (de operatie transfer wordt in werking gezet voor en niet na de ministeriële telex van 16 januari 1961). Maar, omgekeerd, zijn een gebrek aan elementaire historische kritiek en een algeheel relativisme omtrent basale feiten dodelijk voor een serieuze geschiedschrijving. Zou Verbeeck het verkleinen van de afstand tussen feit en fictie als een Rankeaanse methode of een conservatieve strategie bestempelen, als hij elders te kennen geeft dat contextualisering en periodisering kenmerkend waren voor het onderzoek? In de commentaar die nu op het rapport wordt uitgebracht viert metatheoretische beschouwingen hoogtij, maar lijkt niemand zich nog te interesseren voor de concrete analyse van de gebeurtenissen van 13 tot 17 januari 1961, wanneer het er op aankomt conclusies te trekken.

Hetzelfde gebrek aan belangstelling is er voor de taal, waaraan wij een apart hoofdstuk wijden. De gebruikte termen (meestal in het Frans): *éliminer*,

¹² De parlementaire onderzoekscommissie is 'belast met het vaststellen van de precieze omstandigheden waarin Patrice Lumumba werd vermoord en van de eventuele betrokkenheid daarbij van Belgische politici.' Haar taak bestaat er onder andere in een 'exhaustieve inventaris op te maken van de feiten die tot het overlijden van Patrice Lumumba hebben geleid' en 'nauwkeurig te beschrijven hoe Patrice Lumumba overleden is' (resolutie van de Belgische Kamer van volksvertegenwoordigers, Doc 50 0312/005).

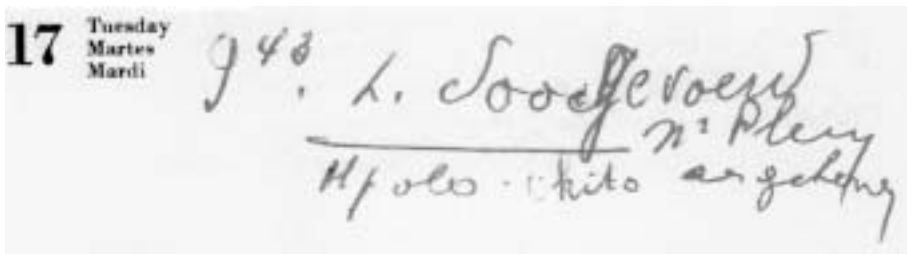
supprimer, neutraliser, mettre hors d'état de nuire, mettre hors course, mettre hors jeu zijn problematisch, maar de eenzijdige lezing ervan getuigt van weinig taalgevoeligheid. Wat bedoelt Klep zelf wanneer hij schrijft: 'De Belgen reageerden als gebeten: *hun doel was* vanaf dat moment [dat is begin juli 1960] Patrice Lumumba *onschadelijk te maken*. Gedreven door de Koude Oorlog, *sloten de Amerikanen zich graag bij dat doel aan*' (p. ????, mijn cursivering). Niet alleen geheime diensten gebruiken dubbelzinnige taal, de modale spreker en schrijver doet niet anders. De context bepaalt de betekenis. Maar in het geval van Lumumba wordt alle spreken gekleurd door de uiteindelijke dood, waardoor finalisme troef is. Centraal in het betoog van De Witte staat de telex van minister d'Aspremont van 6 oktober 1960 waarin sprake is van de definitieve uitschakeling van Lumumba als doelstelling van de Belgische politiek. 'L'objectif principal de la Belgique, du Congo et du Katanga est évidemment l'élimination définitive de Lumumba'; schrijft d'Aspremont aan de Belgische diplomaten in Congo, wanneer hij verneemt dat sommige politici in Leopoldstad werken aan een nieuwe regering met partijgangers van Lumumba. De minister vraagt dat de diplomaten hun Congolese partners zouden waarschuwen voor de onrechtstreekse terugkeer van Lumumba. Waarop zijn intussen beruchte en zojuist geciteerde zin volgt. Het adjectief 'definitief' staat in relatie tot de mogelijkheid dat Lumumba door een regeringswissel opnieuw aan de macht komt. Lumumba is op 5 september 'uitgeschakeld' (éliminé), hij moet niet 'uitgeschakeld worden', maar 'uitgeschakeld blijven.' Om dat doel te bereiken moet men hem niet vermoorden, maar de geplande regeringswissel voorkomen. Het verwondert me dat geen van de commentaren in deze cruciale kwestie een standpunt durft kiezen.

Morele verantwoordelijkheid

'De historicus handelt ... echter niet als advocaat, aanklager of rechter. Hij moet analyseren, niet oordelen', aldus Ceuppens. Maar in haar bijdrage schrijft zij wel dat 'de remmende invloed van allerlei instanties die begaan zijn met koloniale en andere belangen Belgische historici verhinderd hebben om het uit de hand gelopen systeem van rubberexploitatie *aan de kaak te stellen*.' Dus toch graag de historicus als rechter of aanklager. Niet alle historici worden geconfronteerd met vragen naar schuld of verantwoordelijkheid. Een studie over het bierverbruik in de Middeleeuwen is in dat opzicht iets minder problematisch dan een studie over collaboratie en repressie tijdens en na de Tweede Wereldoorlog. De historicus kan zich mijns inziens niet onthouden van het kwalificeren van houdingen en acties (is Lumumba gedood, omgebracht, geëxecuteerd of vermoord?), maar hij is niet, zoals de rechter, verplicht er een vonnis met straftoewijzing aan te koppelen. Hebben historici niet in bepaalde onderzoeksthema's de onuitgesproken rol van rechter gespeeld door te oordelen en zelfs te veroordelen, met aanduiding van goed en kwaad, schuldigen en onschuldigen? Het is merkwaardig dat de rol van de experts 'als rechter' het voorwerp van controverse is geworden, nadat iedereen kritiekloos de conclusies van het werk van De Witte had aangenomen. Nochtans windt deze laatste auteur er geen doekjes om: 'Zo men wil kan men dit boek lezen als het requisitoir van de openbare aanklager in een

assisenproces, die met hart en ziel, doch steunend op feiten, documenten en getuigenissen de jury van zijn gelijk wil overtuigen.’ (17) Ik ben de aanklager in een proces waarvan Brassinne de advocaat was, aldus De Witte. Niet de rol van rechter die de historici van de onderzoekscommissie zouden hebben gespeeld, irriteert sommige critici, maar wel het feit dat hun vonnis te mild zou zijn.

Het enige document dat deel uitmaakt van de dramatische gebeurtenissen op 17 januari 1961. Op die dag maakt Frans Verscheure, Belgische politiecommissaris in Katangese dienst, een aantekening in zijn zakagenda: 9.43 L[umumba] dood. Hij verbult nadien zijn notitie door ze te overschrijven, wanneer blijkt dat de Katangese regering de dood van Patrice Lumumba voor de buitenwereld verborgen wil houden: L[umumba] doorgevoerd. De aantekening wijst op een executie, waarop commissaris Verscheure volgens zijn eigen getuigenis aanwezig was.

De experts zelf lanceerden de notie ‘morele verantwoordelijkheid’ als conclusie van hun onderzoek. Dat er enige verwarring ontstond op de slotzitting van de commissie is gretig aangegrepen om het begrip te discrediteren.¹³ Nochtans is de betekenis ervan duidelijk. Zoals de advocaat-generaal in het proces tegen de moordenaars van minister van State André Cools in 2003 de morele verantwoordelijkheid legde bij de Parti Socialiste en premier Verhofstadt de morele verantwoordelijkheid voor de moordpartij in Antwerpen in mei 2006 bij het Vlaams Belang, zo hebben de experts willen aangeven dat de Belgische regering niet vrijuit gaat in de dood van Lumumba, zonder daarom te kunnen aanvoeren dat zij een directe betrokkenheid, in de betekenis van medeplichtigheid, zou hebben gehad in de slachtpartij die op 17 januari 1961 plaats vond. De Belgische regering draagt een morele verantwoordelijkheid, in die zin dat zij mee de omstandigheden heeft gecreëerd die het uiteindelijke lot van Lumumba hebben bezegeld.¹⁴

¹³ Het begrip morele verantwoordelijkheid is door de commissie overgenomen, maar op een mijn inziens afgezwakte wijze: ‘In het licht van wat voorafgaat, met de normen inzake publieke moraal van vandaag en zonder te treden in toenmalige persoonlijk morele afwegingen, komt de commissie tot de conclusie dat sommige Belgische regeringsleden en andere Belgische actoren een morele verantwoordelijkheid dragen *in de omstandigheden die tot de dood van Lumumba hebben geleid.*’ (839) De morele verantwoordelijkheid betrof hier de omstandigheden die tot de dood van Lumumba hebben geleid, niet de dood zelf.

Voor de experten, die het begrip hebben gelanceerd, was de notie ‘morele verantwoordelijkheid’ bovendien een middel om te ontkomen aan de impasse die een structuralistische visie op de geschiedenis kan scheppen, een impasse die door Verbeeck goed wordt aangegeven. Zij meenden verder dat het hen niet toekwam over de persoonlijke schuld van bepaalde regeringsleden, veertig jaar na datum, alleen op grond van een innerlijke overtuiging een oordeel uit te spreken, maar alleen antwoorden te geven ‘beyond a reasonable doubt.’ Ceuppens wijst hier terecht op het verschil tussen het continentale en Angelsaksische rechtssysteem en de keuze voor dat laatste.¹⁵

‘Politieke verantwoordelijkheid’ schiep dan weer andere problemen. Het is duidelijk dat het begrip politieke verantwoordelijkheid in het geval van de moord op Lumumba een andere betekenis zou hebben gekregen, dan in het geval van de ontsnapping van kindermoordenaar Dutroux in 1998, toen twee Belgische ministers het kabinet verlieten omdat de politiediensten hadden gefaald, maar zonder dat deze ministers uiteraard een directe betrokkenheid hadden in de affaire of er zelf schuld aan hadden. In de moord op Lumumba kon ‘politieke verantwoordelijkheid’ alleen de betekenis hebben van een rechtstreekse betrokkenheid, medeplichtigheid, die moeilijk was aan te tonen.

De historicus erkent de partialiteit van zijn besluiten en onderwerpt ze aan het kritische oordeel van zijn collega's en publiek. Hij sluit geen debatten, maar opent ze en stimuleert zo een voortdurend herschrijven van zijn eigen bijdragen,

stelt Ceuppens (p. 10wordt???). Maar is dat niet wat er gebeurt met ons boek? Dat leidde toch tot heel wat commentaren in de pers en ook tot dit discussiedossier in de *BMGN*. Het inspireerde Klep en Verbeeck tot beschouwingen over de totstandkoming van het boek en metahistorische reflecties al trokken ze niet de feitelijke conclusies of de betrouwbaarheid van de experten in twijfel. Ceuppens daarentegen doet alsof er nog geen onderzoek is geweest en vraagt of het debat kan beginnen. Ik vrees dat zij weigert het debat te voeren.

Emmanuel Gerard (1952) is hoogleraar politieke geschiedenis aan de Faculteit Sociale Wetenschappen van de Katholieke Universiteit Leuven.

Summary

Emmanuel Gerard, *The Lumumba inquiry*

In his reply, E. Gerard, one of the experts of the parliamentary inquiry committee, comments on four aspects dealt with in the reviews of the Lumumba affair. One should distinguish between the judgment of the committee and the experts' report as to their respective nature. The experts

¹⁴ Klep spreekt over ‘een meer dan slechts indirecte Belgische betrokkenheid’, maar voert geen elementen aan die rechtstreeks betrekking hebben op de dood van Lumumba op 17 januari.

¹⁵ Zie in dat verband een interessant interview met Chris Van den Wijngaert, de Belgische rechter in het internationaal strafhof van Den Haag, *De Standaard*, 26 december 2006, 10-11.

want their conclusions, which are the result of historical research, to be part of an ongoing scientific debate. When carrying out their research they focussed on the professional standards of their *metier*, not the considerations of the *raison d'état*. By conducting a careful and thorough analysis of written and oral sources, they tried to bridge the gap between fact and fiction to lay a solid foundation for assessing the events around this controversial case. They put forward the concept of 'moral responsibility' to make it clear that the Belgian government, although not actually an accomplice in a murder plot, cannot be exempted from any responsibility in the developments that led to the assassination of Patrice Lumumba. In this way, they try to escape the deadlock created by a structural approach towards history.

Nieuwe stadsgeschiedenissen in beeld

R. E. DE BRUIN

Recensieartikel naar aanleiding van:

C. Gorisse, e. a., ed., *Tilburg, stad met een levend verleden. De geschiedenis van Tilburg vanaf de steentijd tot en met de twintigste eeuw* (Tilburg: Regionaal Historisch Centrum Tilburg, 2001, 592 blz., ISBN 90 9015185 0).

P. H. A. M. Abels, e. a., ed., *Duizend jaar Gouda. Een stadsgeschiedenis* (Verzameling bijdragen Historische vereniging Die Goude XXX; Hilversum: Verloren, 2002, 815 blz., ISBN 90 6550 717 5).

R. C. J. van Maanen, e. a., ed., *Leiden. De geschiedenis van een Hollandse stad* (4 dln.; Leiden: Stichting Geschiedschrijving Leiden, 2002-2004, 259, 258, 262 en 274 blz., ISBN 90 806754 1 4).

J. G. Smit, e. a. ed., *Den Haag, Geschiedenis van de stad* (3 dln.; Zwolle: Waanders, 2004-2005, 365, 363 en 400 blz., ISBN 90 400 9022 2 X).

J. ten Hove, *Geschiedenis van Zwolle* (Zwolle: Historisch Centrum Overijssel, Waanders; Kampen: IJsselacademie, 2005, 688 blz., ISBN 90 400 9050 5).

H. Bots, e. a., ed., *Nijmegen. Geschiedenis van de oudste stad van Nederland* (3 dln.; Wormer: Inmerc, 2005, 304, 608 en 608 blz., ISBN 90 6611 230 1).

Het net van geschiedenissen over Nederlandse steden verdicht zich. Elk jaar verschijnen van grotere en kleinere gemeenten overzichtswerken die het verleden over een groot aantal eeuwen samenvatten. In 2002 publiceerde Pim Kooij in de *BMGN* een overzicht van recent gepubliceerde stadsgeschiedenissen (Dordrecht, 's-Hertogenbosch, Leeuwarden, Rotterdam en Utrecht).¹ Hij constateerde een toenemende integratie van disciplines die zijn vruchten begon af te werpen. Die ontwikkeling heeft doorgezet en sindsdien zijn weer verschillende stadsgeschiedenissen verschenen. De redactie van de *BMGN* achtte het daarom weer tijd voor een volgend overzicht. Dit artikel behandelt de overzichtswerken over Gouda, Den Haag, Leiden, Tilburg, Zwolle en Nijmegen die de laatste jaren zijn verschenen. Deze keuze geeft de regionale spreiding in het stadshistorisch onderzoek aan. Al is het westen van het land nog steeds oververtegenwoordigd (met nu recente stadsgeschiedenissen voor de vier grote steden van de Randstad),² de andere provincies zijn sterk in opkomst.

¹ P. Kooij, 'Het format van de stad. Een evaluatie van recente Nederlandse stadsgeschiedenissen', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, CXVII (2002) 293-306.

² A. Pietersma, e. a., ed., 'Een paradijs vol weelde'. *Geschiedenis van de stad Utrecht* (Utrecht, 2000¹, 2003²); A. van der Schoor, *Stad in aanwas. Geschiedenis van Rotterdam tot 1813* (Zwolle, 1999); P. van de Laar, *Stad van formaat. Geschiedenis van Rotterdam in de negentiende en twintigste eeuw* (Zwolle, 1999); *Geschiedenis Amsterdam noemen*.

Nieuwe stadsgeschiedenissen in beeld

R. E. DE BRUIN

Recensieartikel naar aanleiding van:

C. Gorisse, e. a., ed., *Tilburg, stad met een levend verleden. De geschiedenis van Tilburg vanaf de steentijd tot en met de twintigste eeuw* (Tilburg: Regionaal Historisch Centrum Tilburg, 2001, 592 blz., ISBN 90 9015185 0).

P. H. A. M. Abels, e. a., ed., *Duizend jaar Gouda. Een stadsgeschiedenis* (Verzameling bijdragen Historische vereniging Die Goude XXX; Hilversum: Verloren, 2002, 815 blz., ISBN 90 6550 717 5).

R. C. J. van Maanen, e. a., ed., *Leiden. De geschiedenis van een Hollandse stad* (4 dln.; Leiden: Stichting Geschiedschrijving Leiden, 2002-2004, 259, 258, 262 en 274 blz., ISBN 90 806754 1 4).

J. G. Smit, e. a. ed., *Den Haag, Geschiedenis van de stad* (3 dln.; Zwolle: Waanders, 2004-2005, 365, 363 en 400 blz., ISBN 90 400 9022 2 X).

J. ten Hove, *Geschiedenis van Zwolle* (Zwolle: Historisch Centrum Overijssel, Waanders; Kampen: IJsselacademie, 2005, 688 blz., ISBN 90 400 9050 5).

H. Bots, e. a., ed., *Nijmegen. Geschiedenis van de oudste stad van Nederland* (3 dln.; Wormer: Inmerc, 2005, 304, 608 en 608 blz., ISBN 90 6611 230 1).

Het net van geschiedenissen over Nederlandse steden verdicht zich. Elk jaar verschijnen van grotere en kleinere gemeenten overzichtswerken die het verleden over een groot aantal eeuwen samenvatten. In 2002 publiceerde Pim Kooij in de *BMGN* een overzicht van recent gepubliceerde stadsgeschiedenissen (Dordrecht, 's-Hertogenbosch, Leeuwarden, Rotterdam en Utrecht).¹ Hij constateerde een toenemende integratie van disciplines die zijn vruchten begon af te werpen. Die ontwikkeling heeft doorgezet en sindsdien zijn weer verschillende stadsgeschiedenissen verschenen. De redactie van de *BMGN* achtte het daarom weer tijd voor een volgend overzicht. Dit artikel behandelt de overzichtswerken over Gouda, Den Haag, Leiden, Tilburg, Zwolle en Nijmegen die de laatste jaren zijn verschenen. Deze keuze geeft de regionale spreiding in het stadshistorisch onderzoek aan. Al is het westen van het land nog steeds oververtegenwoordigd (met nu recente stadsgeschiedenissen voor de vier grote steden van de Randstad),² de andere provincies zijn sterk in opkomst.

¹ P. Kooij, 'Het format van de stad. Een evaluatie van recente Nederlandse stadsgeschiedenissen', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, CXVII (2002) 293-306.

² A. Pietersma, e. a., ed., 'Een paradijs vol weelde'. *Geschiedenis van de stad Utrecht* (Utrecht, 2000¹, 2003²); A. van der Schoor, *Stad in aanwas. Geschiedenis van Rotterdam tot 1813* (Zwolle, 1999); P. van de Laar, *Stad van formaat. Geschiedenis van Rotterdam in de negentiende en twintigste eeuw* (Zwolle, 1999); *Geschiedenis Amsterdam noemen*.